

HEYDƏR ƏLİYEV

**Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri
Heydər Əliyevin 100 illik yubileyinə
ithaf olunur**

Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri
Heydər Əliyev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

Nizami Cəfərov

HEYDƏR ƏLİYEV:
DİL, ƏDƏBİYYAT VƏ İNCƏSƏNƏT

Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

BAKİ – BDU – 2023

Bakı Dövlət Universiteti Elmi Şurasının 27 oktyabr 2023-cü il tarixli
iclasının qərarı ilə (pr. № 11) nəşr olunur

İdeya müəllifi: **Elçin Babayev** - Bakı Dövlət Universitetinin rektoru

Elmi redaktorlar: **Nəriman Həsənzadə**, Xalq şairi, Əməkdar incəsənət xadimi
Əliş Ağamirzəyev, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Rəyçilər: **Cahangir Məmmədli**, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Elçin Məmmədov, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Nizami Cəfərov. Heydər Əliyev: dil, ədəbiyyat və incəsənət. Bakı: BDU Nəşr Evi,
2023. — 320 səh.

Kitabda Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin Azərbaycan dili, ədəbiyyatı və incəsənətinin inkişafındakı tarixi xidmətləri barədə geniş təsəvvür yaradılır. Azərbaycan mədəniyyətinin bu sahələrinin hər birində Ulu Öndərin gördüyü işlərin, həyata keçirdiyi layihələrin xalqın ideya–mənəvi tərəqqisinə strateji təsiri əsaslandırılır. Konkret faktlara istinadən göstərilir ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanda gerçəkləşdirdiyi mədəniyyət siyasəti bu gün uğurla tətbiq olunmaqla yanaşı, yeni imkanlarını, perspektivlərini də nümayiş etdirir.

ISBN: 978-9952-546-80-4

© Bakı Dövlət Universiteti, 2023
© Nizami Cəfərov, 2023

İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz.....	7
Giriş	11

Birinci hissə. DİL

I fəsil. “Xalqı xalq edən, milləti millət edən onun ana dilidir”	36
II fəsil. Azərbaycanın dövlət dili Azərbaycan dilidir	57
III fəsil. Azərbaycan dili təliminin miqyası... Və Dünya azərbaycanlıları.....	86

İkinci hissə. ƏDƏBİYYAT

I fəsil. Klassiklərin müasirliyi	108
II fəsil. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin Heydər Əliyev dövrü.....	156
III fəsil. Ədəbiyyatın ümumtürk üfüqləri.....	214

Üçüncü hissə. İNCƏSƏNƏT

I fəsil. Musiqi.....	246
II fəsil. Təsviri sənət.....	278
III fəsil. Teatr, kino, televiziya.....	296

ÖN SÖZ

2023-cü il xalqımızın və dövlətimizin taleyinə yeni bir tarixi mərhələnin başlanğıcı kimi əbədi həkk olundu. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin 100 illik yubileyinin böyük təntənə ilə qeyd edildiyi bir zamanda ölkədə baş verən ictimai-siyasi hadisələrin sürətli inkişafı, dövlətimizin qüdrətinin günbəgün artması bir xalq olaraq sevincimizi, gələcəyə inamımızı daha da artırdı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə yüksəliş və Zəfər tariximizin yeni və parlaq səhifələrinin yazılması, ölkəmizin ərazi bütövlüyünün tam təmin olunması, illərlə həsrətində olduğumuz tarixi torpaqlarımızda – Xankəndi, Ağdərə, Xocalı, Əsgəran və Xocavənddə də Azərbaycan bayrağının əbədi ucaldılması yubiley ilinin möhtəşəmliyini hədudsuz etdi.

Qarabağımızın simvolu Şuşaya həsr olunmuş ildən sonra Zəfərlərimizin memarı Ulu Öndər Heydər Əliyevə həsr olunmuş ilin qeyd olunmasının böyük rəmzi mənası, tarixi əhəmiyyəti vardır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2023-cü ilin “Heydər Əliyev İli” elan edilməsi haqqında 2022-ci il 29 sentyabr tarixli Sərəncamı mühüm ictimai-siyasi mahiyyət daşıyan tarixi sənəddir. Sərəncamda əksini tapan fikirlər ötən günlərimizə nəzər salmaq, dövlətimizin bugünkü inkişaf səviyyəsinə hansı çətinliklərdən keçərək gəlib çatdığımızı bir daha aydınlaşdırmaq və eyni zamanda gələcək hədəflərimizə nail olmağımız üçün mükəmməl bir proqram, aydın bir yol xəritəsidir. Sərəncamda yer almış fikirlər tariximizin böyük bir epoxasının lakonik, eyni zamanda müdriklik və məntiqlə əksini tapmış inikasıdır: “Heydər Əliyev öz xalqını zamanın mürəkkəb tarixi-siyasi sınaqlarından uğurla çıxarmış və ardıcıl mübarizə apararaq onu müstəqilliyə qovuşdurmuş qüdrətli şəxsiyyətdir. Azərbaycan xalqı yeni əsrə və yeni minilliyə məhz Heydər Əliyev zəkasının işığında qədəm qoymuşdur”.

2023-cü ilin ölkəmizdə “Heydər Əliyev İli” elan edilməsini, bütün xalqımız kimi, Bakı Dövlət Universitetinin (BDU) kollektivi də yüksək əhval-ruhiyyə ilə qarşıladı. Bu tarixi ildə 104 yaşlı BDU-nun professor-müəllim heyəti və tələbələri doğma universitetimizin inkişafına və tərəqqisinə əvəzsiz töhfələr vermiş, universitetimizi “Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının milli sərvəti, milli iftixarı”

adlandırıran, hər zaman məzunu olması ilə fəxr etdiyini ifadə edərək ona yüksək dəyər verən Ulu Öndərimiz, BDU-nun dünya şöhrətli məzunu Heydər Əliyevin 100 illik yubileyi ilə bağlı silsilə tədbirləri təşkil etməyi, bu tədbirlərdə ən yüksək səviyyədə təmsil olunmağı özünün ali məqsədi hesab edir. Kollektivimizin hər bir üzvü bu tarixi ilin, tarixi günlərin, tarixi anların bir hissəsi olmaq, Ulu Öndərin zəngin dövlətçilik irsinin, azərbaycançılıq ideologiyasının daha dərinədən öyrənilməsi və təbliği üçün səylə çalışır, alimlərimiz dahi şəxsiyyətin mənalı ömrünü, böyük dövlətçilik fəaliyyətini əhatə edən yeni-yeni əsərlər, kitablar ərsəyə gətirirlər.

Hər zaman Ulu Öndərin zəngin irsinin təbliğini, bu irsin gənc nəsə aşılmasını özünün ali məqsədlərindən biri hesab edən BDU kollektivi "Heydər Əliyev İli"ndə bu istiqamətdə geniş tədbirlər həyata keçirmək məqsədilə layihələr hazırlamış, Universitetin Elmi Şurasında Tədbirlər Planı qəbul olunmuşdur. Tədbirlər Planında Ümummilli Lider, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı Heydər Əliyevin həyatı və çoxşaxəli fəaliyyəti ilə bağlı elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, beynəlxalq konfransların, seminarların, dəyirmi masaların keçirilməsi, müsabiqələrin təşkil edilməsi, kitabların hazırlanması, xüsusi mühazirələrin və dərslərin təşkili və s. kimi mühüm məsələlər əksini tapmışdır.

Tələbə gənclər arasında Ulu Öndər Heydər Əliyev irsinin təbliği məqsədilə BDU-nun və ölkənin nüfuzlu elm adamları, ictimai xadimlər silsilə mühazirələr oxuyur, xüsusi dərslərdə, dəyirmi masalarda, görüşlərdə xalqımız və dövlətimizin ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq əldə etdiyi bütün uğurlarının təməlində xalqımızı ağır sınaqlardan siyasi müdriklik və məharətlə, əzm və iradə ilə, dühasının və idrakının yenilməz gücü ilə çıxartmış, dövlət müstəqilliyinə, tərəqqiyə və dayanıqlı inkişafa qovuşdurmuş dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin müdrik siyasətinin, nurlu əməlləri və parlaq simasının dayandığı haqqında ətraflı məlumat verilir, Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsinə həsr olunmuş elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi konfranslarda, elmi seminarlarda, həmçinin rayon icra hakimiyyətləri və elm, təhsil və yaradıcılıq təşkilatları ilə birgə təşkil olunan konfranslarda ictimaiyyətə təqdim edilir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev bütün ömrünü Azərbaycanın siyasi, iqtisadi, mədəni həyatının inkişafına sərf etmiş, ölkəmizin beynəlxalq aləmdə nüfuzunun artması üçün əlindən gələni əsirgəməmişdir. Xüsusilə Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin inkişafında, ana dilimizin həm ümumxalq dili kimi geniş istifadəsində, həm dövlət dili kimi inkişafında, həm də incəsənət nümunələrimizin beynəlxalq səviyyədə tanınmasında Ulu Öndər Heydər Əliyev misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin genişmiqyaslı siyasi-ideoloji fəaliyyətində dil siyasəti çox mühüm yer tutur. Onun dil siyasəti dövlət quruculuğu siyasətinin tərkib hissəsi kimi daim xüsusi əhəmiyyət kəsb edib. Ulu Öndər Azərbaycan dilinə xalqımızın milli sərvəti, qədim və zəngin tarixi, öz ənənələri olan bir irs kimi yanaşıb. Hələ sovet

hakimiyyəti illərində, Azərbaycana birinci rəhbərliyi dövründə dilimizin dövlət dili statusu alması, Azərbaycan dilçiliyinin inkişafı üçün böyük xidmətlər göstərib.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə daim mədəniyyət və incəsənətin inkişafına da böyük qayğı göstərmiş, dahi şair və yazıçılarımızın, incəsənət xadimlərimizin yubileyləri dövlət səviyyəsində qeyd olunmuş, bu sahənin nümayəndələrinə fəxri adlar verilmiş, mədəniyyət müəssisələrinin bərpası və yenidən qurulması prioritet vəzifələrdən olmuşdur. Heydər Əliyev milli mədəniyyətə, ədəbiyyata xalqımızın milli-tarixi varlığının tərkib hissəsi kimi baxmış, bu dəyərlər onun Vətən sevgisinin əsas göstəricilərindən birini təşkil etmişdir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev mədəniyyət və incəsənətin bütün sahələrinə dərinədən bələd olan nadir bir şəxsiyyət kimi Azərbaycanın mədəniyyət və incəsənətinin inkişafına xüsusi diqqət yetirmiş, milli mədəniyyət və incəsənətimizi hər bir azərbaycanlı üçün qürur və iftixar mənbəyi hesab etmişdir. Onun ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə, dahi bəstəkarlarımız Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Niyazi, görkəmli rəssamlarımız Tahir Salahov, Mikayıl Abdullayev, Lətif Kərimov, şair və yazıçılarımız Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza, Mirzə İbrahimov, Süleyman Rəhimov və onlarla digər söz və sənət adamlarına göstərdiyi qayğı, Sovet hakimiyyətinin ən sərt qadağaları dövründə yaradıcı şəxsləri təqib və təzyiqlərdən qoruması, milli ədəbiyyat və mədəniyyətimizin boğulmaması üçün göstərdiyi xidmətlər haqqında hələ çox danışılacaqdır.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycan dilinə, ədəbiyyatına və incəsənətinə göstərdiyi tarixi xidməti və siyasi kursu bu gün daha böyük miqyasda davam etdirilir. Dahi şəxsiyyətin ideyaları, mədəniyyət siyasəti möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev və Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva tərəfindən böyük müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanda əsasını qoyduğu mədəniyyət siyasəti bu gün uğurla tətbiq olunmaqla bərabər, həm də yeni imkanlarla, çalarlarla inkişaf etdirilir. Dövlətimizin Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı istiqamətində həyata keçirdiyi genişmiqyaslı tədbirlər həm ölkəmizdə, həm də beynəlxalq aləmdə böyük əks-səda doğurur.

Universitetin alimlərinin Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan dövlətçiliyi, iqtisadiyyatı, hərbi qüdrəti, ədəbiyyatı, mədəniyyətinin və s. inkişafı, milli ordu quruculuğu, beynəlxalq münasibətlərin yaradılması istiqamətində misilsiz xidmətlərini elmi əsaslarla daha dərinədən tədqiq edərək əldə olunan nəticələri ictimaiyyətə təqdim etməsi, gənc tədqiqatçıların, tələbə və magistrantların istifadəsinə verməsi, xüsusilə təqdirəlayiqdir. Nüfuzlu alimlərimizin hazırladığı bu kitablar gələcəkdə elmi-tədqiqat işləri üçün mötəbər mənbə olacaq, Ulu Öndərin tarixi xidmətlərinin, azərbaycançılıq ideologiyasının gələcək nəsillərə ötürülməsinə öz töhfəsini verəcəkdir.

Bu baxımdan BDU-nun Ümumi dilçilik kafedrasının müdiri, Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin direktoru, AMEA-nın həqiqi üzvü, professor Nizami Cəfərovun ciddi elmi araşdırmalarının məhsulu olan “Heydər Əliyev: dil, ədəbiyyat, incəsənət” kitabı Ulu Öndərin ana dilimizin saflığının qorunması, inkişafı, milli ədəbiyyatımızın və incəsənətimizin çiçəklənməsi istiqamətində müqayisəyəgəlməz xidmətlərinin öyrənilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

BDU-nun “Heydər Əliyev İli” ilə bağlı Tədbir Planı əsasında hazırlanmış bu kitabda, əminik ki, xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin Azərbaycan dili, ədəbiyyatı və incəsənətinin inkişafındakı misilsiz və tarixi xidmətlərilə daha ətraflı tanış olacaq, Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı istiqamətində Ulu Öndərin gördüyü işlərin xalqımızın ideya-mənəvi tərəqqisinə təsiri haqqında daha dolğun məlumat alacağıq.

Elçin Babayev

Bakı Dövlət Universitetinin rektoru

Giriş

Heydər Əliyev Azərbaycanın ən qədim, etnoqrafik baxımdan zəngin, koloritli məkanlarından biri Naxçıvanda dünyaya göz açmış, ilk təhsilini burada almış, milli dil, ədəbiyyat və incəsənət barədəki ilk təsəvvürləri burada formalaşmışdır. Sonralar təhsilini Bakıda, Leninqradda davam etdirməsi, əlbəttə, 30-cu, 40-cı illərin istedadlı, intellektual (və eyni zamanda dövrün tələblərindən irəli gələn zəhmətkeş!) gəncinin dünyagörüşünə əhəmiyyətli təsir göstərsə də, tərcümeyi-halının Naxçıvan “dərslər”i nəinki unudulmamış, əksinə, ruhunun, mənəviyyatının, təbiətinin mental (və fundamental!) əsası kimi həmişə, bütün ömrü boyu onu müşayiət etmişdi. 2002-ci ilin iyun ayında Naxçıvana səfəri zamanı görüşlərin birində demişdi ki, “mən birinci gün, sevdiyim müəllim Lətif Hüseynzadə ilə görüşdüm. Elə bil ki, dünən idi. Mənim yadımdadır, o, Azərbaycan dili dərsi keçirdi. Məndən bəzən soruşurlar, axı siz təhsilinizin əsas hissəsini rus dilində almısınız, işlərinizin hamısı, demək olar ki, o dövrün tələblərinə görə rus dilində gedibdir. Bəs nə cür olubdur ki, Azərbaycan dilini bəzi azərbaycanlılar kimi unutmamısınız? Onlar heç əvvəl də bilməyiblər ki unutsunlar, o qədər bilməyiblər. Belələri, xüsusən Bakıda çoxdur. Burada belələri azdır. Burada hamısı Azərbaycan dilində yaxşı təhsil alır və Azərbaycan dilini yaxşı bilən adamlar çoxdur. Ona görə də mən onlarla yarışa girmək istəmirəm. Bilirəm ki, onlar güclüdürlər. Amma o illər Lətif müəllimin, təkcə Lətif müəllimin deyil, başqa müəllimlərimizin də bizə verdiyi dərslər, şəxsən mənə verdiyi dərslər və tövsiyələr bu günə qədər yadımdadır və bütün həyatımda həmişə mənə kömək edibdir”.

Heydər Əliyevin məhz “Azərbaycanın Heydər Əliyevi” kimi formalaşmasının nəticəsi idi ki, o, sovet ideologiyasının, sosialist beynəlmiləçiliyinin tüğyan elədiyi dövrlərdə, hətta sovet dövlətinin, kommunist rejiminin ən yüksək idarəçilik pillələrilə yüksəldiyi illərdə belə öz milli mövqeyində hər hansı tərəddüdə yol vermədi. İstər dövlət təhlükəsizlik orqanlarında çalışdığı, istər Azərbaycan SSR-ə başçılıq etdiyi, istərsə də SSRİ-nin rəhbərlərindən biri olduğu zamanlarda Heydər Əliyev bir azərbaycanlı olaraq qaldı. Və heç bir şübhə yoxdur ki, o, “Azərbaycanın Heydər Əliyevi” olmasaydı, mənsub olduğu xalq, ölkə, dövlət də “Heydər Əliyevin Azərbaycanı” olmazdı. Onun milli təəssübkeşliyi, nə qədər beynəlmiləl miqyas olsa da, milli

Hörmətli oxucu,

“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 18-ci və 19-cu maddələrinə uyğun olaraq müəlliflik hüququnun qorunması məqsədilə əsərin tam mətni ilə Kitabxananın oxu zalında tanış ola bilərsiniz.

